

METODİKA

Günel Hacıyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti

İNGİLİS İDİOMLARININ TƏDRİSİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: *nitq idiomatikliyi, səlis nitq bacarıqları, idiomatik biliklər*

Keywords: *speech idiomatization, fluent speech skills, idiomatic knowledge*

Ключевые слова: *речевая идиоматизация, свободное владение речью, идиоматическое знание*

İdiomlar istənilən xalqın nitqində yaranan, formalaşan, onların dil xəzinəsini təcəssüm etdirən, əsrlər boyunca cilalana-cilalana meydana çıxan bədii ifadələrdir. Yüzdilliklər boyunca hər bir millətin dil səviyyəsi inkişaf etmiş, bu inkişaf yeni ünsiyyət vahidləri tələb etmiş, beləcə, yeni-yeni söz birləşmələri meydana gəlmişdir. Sərbəst söz birləşmələri yenidən mənalandırılmış və onların əsasında sabit söz birləşmələri yaranmışdır. Xalq və onun dili var olduqca bu proses davam edəcəkdir. Bilindiyi kimi, idiomatik ifadələr ünsiyyət ehtiyacından yaranmış, xalqın həyat tərzini, təfəkkürünü, milli adət-ənənəsini birbaşa əks etdirməkdədir. İstənilən dilə məxsus idiomlar onun milli görüntüsü, ornamentidir. Məhz bu baxımdan hər hansı dilin üslubi çalarlarının verilməsində, fikirlərin aydın və daha qabarıq formada təqdim olunmasında idiomatik yanaşma ən ideal və özünəməxsus vasitə kimi qəbul olunur.

Bir çox əcnəbi və yerli tədqiqatçılar frazeologiyada idiomatikanın öyrənilməsinə kifayət qədər diqqət ayırmışlar. Görkəmli Azərbaycan alimi S.Cəfərovun fikrincə, idiomlar həqiqi mənalı sözlərin qarşılığı olub, onu məcazi mənə ilə verən söz birləşmələri və ya bütöv ifadələrdir [9, s.89]. F.Xauzholderin təbirincə söyləyəsək, idiomlar cümlənin quruluşuna köməklik göstərən “əsas və ya ikinci dərəcəli” ifadə vasitələridir. Məsələn:

“You are an older hand (a person with a lot of experience in something) at this, than I thought you, Tupman.” Ch. Dickens.

“Stay calm and hold your horses (to wait/to be patient) a little longer,” Ty Ty told him. E.Caldwell.

“Are you sure?” Smith said again all on edge. “As sure as I’m sitting (it is used to say that one believes that something is certainly true, will happen) here. One thing about me, I never forget face.” A.J.Cronin.

Crassus: In my opinion, ladies and gentlemen, we have done our bit (to do one’s share of a job or task), and may leave the rest to Joe. B.Shaw.

Freddie: Oh, you’re pulling my leg (to tell someone something that is not true as a way). It’s too beastly of you. W.S.Maugham.

“You are the noblest guy I ever met.” “It’s the other way around. The shoe is on the other foot (the situation is now the opposite of what it was, especially because someone who was weak now has power).” S.Bellow.

İdiomların mənasını tələbələrə öyrətməklə yanaşı, onların düzgün və effektiv şəkildə tədrisinin təşkili də vacib məsələlərdən biridir. Doğma dili ingilis dili olmayan şəxs kommunikasiya prosesində idiomlardan düzgün istifadə edərsə, nitqini rəvan quracaq. İngilis dilini öyrənən tələbələrin nitqindəki idiomatik azlıq onların nitq səlisliyinin çatışmazlığına gətirib çıxarır. Bunu bir çox müəllim və metodistlər də etiraf edirlər. İngilis idiomları xalqın təfəkkürünü, spesifikliyini, mədəniyyətinin xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Ona görə ingilis dilini öyrənərkən idiomlara laqeyd yanaşmaq dili mənimsəmədə boşluqlara yol açmağa bilər. İdiomların formalaşma səbəbi bir insanın yalnız təcrübəsindən deyil, daşıyıcısı olduğu dilin mədəni və tarixi ənənəsi, hətta mifologiyasından qaynaqlanır. Xarici dili öyrənmə prosesində idiomatik ifadə vasitələrinin mənimsənilməsi ingilis dilli dünyanın milli mənzərəsinin özünəməxsus xüsusiyyətlərinə nüfuz etməyə kömək edir:

To do/to try one’s best - əlindən gələni etmək, to be between two fires – odla su arasında qalmaq, to eat one’s heart out - ürək-göbəyini yemək, to make a sour face - üz-gözünü turşutmaq, to have a nice time - yaxşı vaxt keçirmək və s.

I could hardly bring myself to say it (Bunu deməyə dilim gəlmirdi). But I will make you sorry for this matter (Lakin bu məsələni burnunuzdan gətirəcəyəm). Your Sun is set (Sizin işiniz bitdi)! I just wanted it to press to your mind (Mən məhz bunu sizin nəzərinizə çatdırmaq istəyirdim).

İstifadə olunan ingilis dili dərsləklərində və tədris vəsaitlərində tələbələrin nitqinin idiomatizasiyasına ehtiyac duyulduğu halda buna kifayət qədər yer ayrılır. Dərsləklərdəki mövzulara bir neçə idiomatik ifadə, deyimlər, atalar sözləri və yaxud jarqonlar əlavə etməklə müəlliflər tələbələrin nitqinin idiomatik tələbatını ödədiklərini zənn edirlər. Bu da özlüyündə sistemli şəkildə aparılır.

Müasir tədris metodologiyasında ingilis idiomlarının bir tədris vasitəsi kimi istifadəsi tələbələrin şifahi nitqinin inkişafı üçün zəruri bir amildir. Araşdırmalarımıza görə xarici tədris kitablarında, istər rus dilli, istərsə də ingilis dilli ədəbiyyatlarda ingilis idiomlarının struktur prinsiplərə əsasən qruplaşdırılması, onlardan istifadə bacarıqlarını inkişaf etdirməyə yönəlmiş çalışmalar metodik vəsait kimi artıq ingilis dilinin tədrisinin ayrılmaz qoluna çevrilib. Yerli dərslək materiallarında isə ingilis idiomlarının tədrisinə kifayət qədər yer verilməyib. Aşağıdakı sadalanaacaq faktlar bu problemin aktuallığını belə əks etdirir:

- dərslük materiallarında ingilis idiomlarının çatışmazlığı tələbələrin nitqini məhdudlaşdırır

- ingilis idiomlarının yaranma yolları, məna növləri, morfoloji və üslub xüsusiyyətlərinə görə metodoloji təsnifatı yaradılmamışdır

- şifahi nitqin inkişafı üçün labüd sayılan ingilis idiomatikasının strukturu və məna quruluşu kifayət qədər araşdırılmamışdır

Çox sayda istifadə olunan xarici müəlliflərin dərslük vəsaitlərində tələbələrin hazırlıq səviyyələrinə uyğun olmayan çox sayda siyasi, coğrafi mətnlər vardır. Bu mətnlərdə istifadə olunan idiomların müəyyən hissəsi ümumişlək olsa da, qalan hissəsi tələbələr üçün tamamilə anlaşılmayan ifadələr toplusudur. Müəyyən idiomatik biliklərə malik olan tələbələr isə idiomların bütün spektrlərinə hələ yiyələnməyiblər. Bunu rəhbər tutaraq aşağıdakı amilləri nəzərə almalıyıq:

- ingilis idiomlarının tədrisində tələbələrin bilik səviyyələri və təhsil aldıkları semestr mərhələsi nəzərə alınmalıdır.

- istifadə olunan idiomların uzun müddət yadda saxlanması üçün hər hansı tarixi, siyasi, mədəni hadisələrlə bağlı ümumişlək idiomların istifadəsi məqsədəuyğundur. Məsələn: *Caesar's wife must (should) be above suspicion* (Sezarın həyat yoldaşı bütün şübhələrdən üstün olmalıdır). Bu ifadə əslində tarixi bir mənbə kimi Yuli Sezarın hansı səbəbdən həyat yoldaşı Pompeydən boşandığını şərh edir. Bu özlüyündə hərfi məna daşıyaraq artıq əsrlər boyunca idiomlaşmış bir ifadədir [4, s.71].

Fiddle while Rome is burning (xalqın bədbəxtliyi üzərində əylənmək). Tarixi mənbələrə əsasən, qəddarlığı ilə tanınan Roma imperatoru Neronun əmri ilə Roma yandırılmış və bundan xüsusi zövq alaraq, imperator şeirlər bəstələyib kefərdə (skripka tipli musiqi aləti) mahnılar ifa edirdi [4, s.71].

A Roman holiday (digər insanların əzabı hesabına alınan həzz). Qədim Romada bayram günlərində qladiatorların döyüşləri baş tuturdu. Onları izləməyə böyük insan kütləsi toplanırdı. Vəhşi döyüşlər insanlara həzz verirdi. Bu ifadələr böyük zaman kəsiyində daşlaşaraq ingilis dilinin idiomatikasını təşkil etmişdir [4, s.72].

- kontekstdən asanlıqla anlaşıla bilən ingilis idiomlarının dərslüklərdə yer alması fikrimizcə, daha münasibdir. Məsələn: *A sudden idea flashed into her mind. She looked sharply sideways at her husband as though she feared that he might read her mind.* – A. Christie. *The Listerdale Mystery* [1, s.43].

I knew in cold blood what was bound to happen. Even if Rud's scheme worked (perhaps Martin was underestimating its chances) it would take years. – C.Snow. *The New Men* [1, s.59].

H: -I'm sorry he's doing.

J: -Yes, so am I. He's a sloppy, irritating bastard, but he's got a big heart. You can forgive somebody almost anything for that. He's had to learn how to take it, and he knows how to hand it out. – J.Osborne. *Look Back Anger* [1, s.93].

İngilis idiomlarının öyrənilməsi dil biliyi “orta səviyyədən”dən “qabaqcıl səviyyə”yə qədər olan tələbələr üçün uyğundur. Yeni başlayanlara, dil biliyi “başlanğıc səviyyə”dən “orta səviyyə”yə qədər olan tələbələrə idiomları öyrətməklə

istədiyimiz nəticəyə müvəffəq ola bilmərik. Çünki tələbələrdə tam səlist nitq bacarıqlarını formalaşdırmaq üçün ən azından onların orta dil biliyi səviyyəsinə malik olmaları tələb olunur.

Yuxarıda sadaladığımızın nəzəri tərəfləri bir qrup tədqiqatçılar tərəfindən işıqlandırılrsa da, praktik tərəfləri dərslərimizdə əhəmiyyətli dərəcədə diqqətə alınmayıb. Əgər ingilis idiomlarının tədrisinin praktik hissəsini işləyib hazırlasaq, tələbələrin şifahi nitqlərini inkişaf etdirmək məqsədi ilə idiomların tədrisini bu meyarlarla ərsəyə gətirməliyik:

- tələbələrə idiomları yazı ilə deyil, danışqla öyrətmək lazımdır. Onların rəsmi üslubda yox, danışq üslubunda öyrədilməsi müəllimin metodikasının əsasını təşkil etməlidir. İdiomların daha çox danışq dilində istifadə olunmasını anlamaları üçün onları situasiyalara daxil edib dialoq şəklində tətbiq etmək lazımdır. Burada sözlərin idiomatik ifadə daxilində deyil, ayrı-ayrılıqda da malik olduğu mənaları izah olunmalıdır. Dərsləkdə təqdim edəcəyimiz idiomatik ifadə ətrafında söhbət qura biləcəyimizdən əmin olmaq üçün hər hansı idiomu kontekstdə veririk və tələbəni onun mənasını tam başa düşə bilməsini təmin edirik. Daha sonra bu idiom ətrafında situasiya qurmağa çalışırıq. Məsələn, fərz edək ki, biz əyləncə parkındayıq və “to be a chicken” (toyuq olmaq – qorxaq olmaq) deyimini əks etdirən aşağıdakı dialoqa nəzərimizi yönəldək:

Sam: -Ooh, wow. Look at that roller coaster, Sarah. It goes upside-down!
Sarah: -My stomach aches just looking at it. I will not ride that. Sam: -Ah, come on. Don't be a chicken!

- idiomların yadda qalması üçün istifadəsi labüd olan tədris üsullarından biri də vizual formada, şəkil üzərində onun başa salınmasıdır. İdiomun hərfi mənasını yumorla ifadə edən bir görüntü göstərsək, bu daha yadda qalan ola bilər. Çünki görüntü tələbələrdə təbəssümə səbəb olacaq, eyni zamanda həmin ifadənin nə demək olduğunu təxmin etməyə və anlamağa kömək edəcəkdir. Burada heyvanların, əşyaların, müxtəlif obrazların vasitəsilə qurulan komik situasiyaların dili ilə verilən idiomatik ifadələrin mənimsənilməsi və yaddaşa həkk olunması daha effektiv olacaqdır. A.Səfiyev də komizm yaratmaqda dilin və onun ifadə vasitələrinin xüsusi roluna diqqət yetirərək yazmışdır: “Vəziyyət və situasiyalarla yanaşı, dil də komikliyin ifadə vasitəsi olmalıdır” [2, s.24-25]. Buna görə də o, S.Rəhmanın komediyalarının dil materialı üzrə, dramatik hərəkətin mənbəyi olan komik dialoq, surətlərin nitq vasitəsilə səciyyələndirilməsi və dildə komik effekt yaratmaq üsullarını tədqiq etməyi lazım bilmiş, bunu nitq vasitəsilə yaratmağın ənənəvi yollarını şərh etmişdir. Hər hansı idiomu onu aydın formada şərh edən görüntünün aşağısında versək və tələbələrə onu vizual surətdə izah etsək, bu kimi situativ idiomların beynin hafizəsinə ötürülməsi prosesində birbaşa vizual yaddaş iştirak edəcək. Belə ki, müxtəlif rəngarəng görüntülərlə dolu olan idiomatik birləşmələr geniş istifadə mənbəyi olacaq. Belə bir nümunəyə baxaq:

Özünün zövq aldığı, lakin başqalarının bundan məmnun olmasını əngəlləyən şəxs / çox şikayət edən və başqalarının əyləncəsini pozan şəxs

A wet blanket

Meaning: Someone who says or does something that stops others from enjoying themselves / A friend who complains a lot and spoils other people's fun

Birləşmədə sözlərin əvvəlcə ayrıca mənası verilir, sonra birlikdə ifadə etdiyi hərfi mənasına nəzər yetirilir. Daha sonra tələbələrə idiomun mənası bilavasitə yox, bilvasitə izah edilir. Həm şəklin özündə verilmiş, həm də əlavə olaraq oxşar variantda göstərilmiş mənası tələbələrin nəzərinə çatdırılır. Eyni zamanda bu idiomdan bəhrələnərək aşağıdakı dialoqa müraciət edə bilərik:

Jane: -Jack, why are you so sad today? Jack: -Everything makes me tired. The weather also doesn't make my mood happy. It is so cold for catching a flu. Jane: -Stop complaining about the weather. It's not so that cold. Enjoy the picnic and stop being such a wet blanket [3, s.58].

Dili öyrənmək üçün başqa mənbələrə də müraciət edib onları istər fərdi, istərsə də auditoriyada kollektiv halda dilöyrənmə vasitəsinə çevirə bilərik. Bura dilin öyrənilməsinə həsr olunmuş, eyni zamanda idiomatik ifadələrlə zəngin olan sənədli filmləri, cizgi filmlərini, mahnı videolarını, qısametrajlı kinoları daxil edə bilərik. Tələbələrin mütəmadi olaraq izləyə biləcəkləri, xüsusilə auditoriya fəaliyyəti üçün yararlı olan autentik ingilis videolarından asanlıqla yararlana bilərik. Həmçinin kino və teatra aid musiqi nömrələrinin, reklam çarxlarının, uşaq mahnılarının auditoriyada səslənməsi dilin idiomlarla mənimsənilməsinə əhəmiyyətli dərəcədə faydalı ola bilər.

Tələbələrə sözlərin ayrılıqda ifadə etdikləri həqiqi məna ilə birləşmə tərkibində ifadə etdikləri mənanın fərqliliyini göstərməklə, ingilis dilinin idiomlarından məqsədyönlü istifadənin mənimsənilməsinə təmin etmək lazımdır.

Əgər biz əyləncəli şəkildə, dialoq daxilində və ya vizual formada idiomların tədrisini həyata keçirə bilərsək, bu metod biz müəllimlərin də dərs və tədris keyfiyyətini yüksəltməyə xidmət edəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Alekhina A., *Idiomatic English*. Minsk: 1982, 280 p.
2. Səfiyev A., *Komikliyin ifadə vasitələri*. Azərb. SSR EA-nın Xəbərləri (ədəbiyyat, dil və incəsənət seriyası), 1973, N1, s.24-25.
3. Michael McCarthy, Felicity O'Dell. *English Idioms in Use (advanced)*. Cambridge University Press: 2010, 185 p.
4. Кунин А.В., *Курс фразеологии современного английского языка*. Москва: "Высшая школа", 1986, 336 с.
5. Axundov A. *Ümumi dilçilik (ali məktəb tələbələri üçün dərslik)*. Bakı: 2006, 278 s.
6. Həsənlı B., *Ədəbiyyatın tədrisi metodikası (mühazirə mətnləri)*. Bakı: "Müəllim" nəşriyyatı, 2016, 450 s.
7. Ismailova D.A. *English Teaching Methodology (teaching manual)*. Bakı: "Müəllim", 2021, 318 p.
8. Bayramov H., *Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları*. Bakı: "Maarif", 1978, 176 s.
9. Cəfərov S., *Müasir Azərbaycan dili (ikinci hissə)*. Bakı: "Şərq-Qərb", 2007, 191 s.

Summary **Some Issues of Teaching English Idioms**

Students have considerable difficulty in using English idioms in daily communication because there are minimal patterns of idioms and idiomatic combinations in higher education textbooks. These problems generally affect students and we feel the need for its extensive teaching. For these reasons, we consider that it is important to teach not only modern general idioms, but also classical idioms.

Idioms reflect the nature of the language, retain information about the mentality. It is a source of knowledge about culture and traditions. Idioms helps to think like a native speaker. So, students' speech will become more diverse and brighter if they use idioms not only in the classes, but also in daily life, including social networks.

Резюме **Некоторые вопросы обучения английским идиомам**

Студенты высших учебных заведений испытывают трудности в использовании английских идиом в повседневном общении, так как в учебниках приводится минимальное количество идиоматических комбинаций. В данное время существует необходимость обширного преподавания идиоматических выражений. Ввиду этого, мы считаем важным преподавать не только современные и общие идиомы, а также классические идиомы в высших учебных заведениях.

Идиомы отражают характер языка, сохраняют в себе информацию о менталитете. Это источник знаний о культуре и традициях, владение идиомами помогает размышлять как носитель языка. В этом отношении иноязычная речь учащихся станет разнообразнее и ярче, если они будут использовать идиомы не только на занятиях, но и в обычной жизни, в том числе и социальных сетях.

Rəyçi: prof.D.Ə.İsmayılova